

розвиваються дисгармонійні процеси, відбувається порушення біосоціальної адаптації. Хвора людина втрачає суттєво значимі індивідуальні та суспільні зв'язки, воля стає обмеженою, у певній мірі спотвореною, що переживається як обмеженість волі.

Список використаних джерел

1. Александровский Ю. А. Пограничные психические расстройства : Учебное пособие / Ю. А. Александровский. – М. : Медицина, 2000. – 596 с.
2. Патерсон Р. Аллергические болезни. Диагностика и лечение : Практик. руководство / Р. Патерсон. – М. : Медицина, 2000. – 733 с.
3. Альмайтер П. Терапевтический справочник по дерматологии и алергологии / П. Альмайтер, А. Кубанова. – М. : Гэотар-медиа, 2003. – 1248 с.
4. Смудевич А. Б. Психодерматология: современное состояние проблемы / А. Б. Смудевич, А. Л. Иванов, А. Н. Львов, Ю. И. Дороженок // Журнал неврологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 2004. – № 11. – С. 4-13.
5. Смудевич А. Б. Психосоматическая медицина / А. Б. Смудевич // Психические расстройства в общей медицине. – 2007. – Том 2. – № 1. – С. 4-10.
6. Gupta M. A. Psychodermatology: an update / M. A. Gupta // J. Am. Acad. Dermatol. – 1996. – Vol. 34. – P. 1030-1046.
7. Gupta M. A. Depression modulates pruritus perception: a study of pruritus in psoriasis, atopic dermatitis, and chronic idiopathic urticaria /

Gupta M. A., Gupta A. K., Schork N. J., Ellis C. N. // Psychosom. Med. – 1994. – Vol. 56. – P. 36-40.

8. Gupta M. Depression and suicidal ideation in dermatology patients with acne, alopecia areata, atopic dermatitis and psoriasis / M. Gupta // BJD. – 1998. – Vol. 139. – P. 846-850.

1. Alexandrovskiy A. Borderline mental disorders: Textbook / A. Alexandrovskiy. – М. : Медицина, 2000. – 596 p.

2. Paterson R. Allergic diseases. Diagnosis and treatment: Practical guide / R. Paterson. – М. : Медицина, 2000. – 733 p.

3. Almayter P. Therapeutic Handbook of Dermatology and Allergology / P. Almayter, A. Kubanova. – М. : GEOTAR media, 2003. – 1248 p.

4. Smulevich A. B. Psychodermatology: state of the art / A. B. Smulevich, A. L. Ivanov, A. N. Lvov, Y. I. Dorozhenok // Journal Neurologiy i Psichiatriy imeni S. S. Korsakova. – 2004. – № 11. – P. 4-13.

5. Smulevich A. B. Psychosomatic Medicine / A. B. Smulevich // Mental disorders in general medicine. – 2007. – Vol. 2. – № 1. – P. 4-10.

6. Gupta M. A. Psychodermatology: an update / M. A. Gupta // J. Am. Acad. Dermatol. – 1996. – Vol. 34. – P. 1030-1046.

7. Gupta M. A. Depression modulates pruritus perception: a study of pruritus in psoriasis, atopic dermatitis, and chronic idiopathic urticaria / Gupta M. A., Gupta A. K., Schork N. J., Ellis C. N. // Psychosom. Med. – 1994. – Vol. 56. – P. 36-40.

8. Gupta M. Depression and suicidal ideation in dermatology patients with acne, alopecia areata, atopic dermatitis and psoriasis / M. Gupta // BJD. – 1998. – Vol. 139. – P. 846-850.

Надійшла до редколегії 01.12.13

И. Прокопчук, соискатель

Одесский национальный медицинский университет, Одесса

НЕАДЕКВАТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К БОЛЕЗНИ КАК ФАКТОР, ПРИВОДЯЩИЙ К НАРУШЕНИЮ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ У БОЛЬНЫХ ПСОРИАЗОМ

В статье рассматриваются особенности внутренней картины болезни у больных псориазом как факторы, ухудшающие процесс социализации и социальной адаптации личности.

Ключевые слова: психосоматика, внутренняя картина болезни, псориаз.

I. Prokopchuk, applicant

National Medical University of Odessa, Odessa

INADEQUATE ATTITUDE TO THE DISEASE AS A FACTOR THAT CAUSES DEVIATION OF SOCIALIZATION OF PERSONALITY IN PATIENTS WITH PSORIASIS

In the article the features of internal picture of illness are examined in patients with psoriasis as factors which worsen the process of socialization and social adaptation of personality.

Keywords: psychosomatic, internal picture of illness, psoriasis.

УДК 316.614.5–058.855:316.6

Г. Свіденська, канд. психол. наук, доц.
Донбаський державний педагогічний університет, Слов'янськ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ПРИЙОМНІЙ СІМ'І

У статті розглядається проблема соціалізації дітей-сиріт у прийомних сім'ях. Доведено емпіричним шляхом, що почуття прихильності є основою дитячо-батьківських взаємин у прийомній сім'ї. Обґрунтовується, що ефективність соціального супроводу забезпечить подолання дитиною-сиротою травматичного досвіду та придбання позитивного досвіду проживання в сім'ї.

Ключові слова: прийомна сім'я, дитячо-батьківські взаємини, почуття прихильності, соціальний супровід.

На сьогоднішній день в Україні в умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних і дискомфортних умовах. Перш за все це стосується дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування.

В останні десять років в нашій державі вдвічі збільшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість цих дітей влаштовані в інтернатні заклади. Вихованці інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях, станом здоров'я, розвитком інтелекту й особистості в цілому, що підтверджено спеціальними психологічними дослідженнями (І. М. Дубровіна, М. І. Лисіна, А. М. Прихожан) [6].

Дитина в державних закладах отримує комплекс освітніх, медичних, соціальних послуг, але спостерігаються значні відхилення у процесі її соціалізації, які проявляють-

ся у відсутності навичок самостійного життя, невмінні самостійно будувати стосунки у сім'ї та колективі.

Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, довело, що сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою в Україні.

Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, у тому числі на право прийняття важливих рішень від імені дітей. Батьки допомагають відчутти взаємне тепло й любов, передають дітям досвід покоління, життєві цінності та духовність, виховують дітей, задовольняють щоденні потреби, надають зразки для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні у самостійному житті. Усі ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була.

Діти повинні зростати в сім'ях рідних батьків, але коли це неможливо, альтернативою біологічній родині може слугувати інша сім'я.

В Україні існує чотири форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За їх пріоритетністю перелік такий – усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Сімейні форми влаштування забезпечують соціальний захист, захист майнових та житлових прав дитини, догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишилася без піклування батьків, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківської опіки, формування її особистості в умовах сімейного піклування. В Україні розпочато роботу по створенню інституту прийомної сім'ї [2].

Під час перебування дитини у прийомній сім'ї держава не тільки фінансує, а й контролює утримання і виховання дитини, надає допомогу в її розвитку, соціалізації, організовує соціальний супровід сім'ї та дитини.

Питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хвилює багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В цьому напрямку працюють відомі науковці Г. М. Бевз, А. Й. Капська, С. Мещерякова, І. В. Пеша, І. М. Трубавіна, Н. М. Комарова та ін.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей прояву почуття прихильності у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах прийомної сім'ї.

Дослідження проводилось на базі двох прийомних сімей, які були створені у вересні 2011 р. в Радянському районі м. Макіївки.

Пріоритетними напрямками державної політики є становлення альтернативних форм опіки, законодавчі зміни, спрямовані на державну підтримку сімейних форм виховання, нові можливості та ризики, пов'язані зі створенням і розвитком інституту прийомної сім'ї та дитячих будинків сімейного типу.

До початку 1990-х років в Україні існувало лише дві форми виховання: усиновлення та опіка. Нині додалися ще дві: прийомні сім'ї та ДБСТ (дитячі будинки сімейного типу). Це принципово різні юридичні форми виховання. Усиновлювачі – люди, які беруть у свою сім'ю дітей, не народжених ними, і вони набувають статусу їхніх біологічних дітей. Приймона ж сім'я – це родина, яка бере на виховання дітей, не надаючи їм статусу біологічних, і яку підтримує держава як таку, що виконує суспільну функцію по відношенню до дитини.

Соціальний супровід – обов'язкова умова створення прийомної сім'ї особливо на початковому етапі. Вона є гарантією того, що права дітей будуть захищені. Згідно з урядовою постановою, небажання прийомних батьків мати соціальний супровід може стати причиною відмови у створенні такої сім'ї. Технологія соціального супроводу визначена програмою "Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей" (наказ Держкомсім'ямолодь від 1 жовтня 2002 р.).

Основними завданнями соціального супроводу є :

- ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації сім'ї і дитини-вихованця;
- надання допомоги батькам-опікунам;
- забезпечення зв'язку між сім'єю та відомчими органами для комплексного забезпечення прав дитини-вихованця.

Ефективність діяльності дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей залежить від соціального супроводу, який здійснюється відповідними уповноваженими органами.

Робота з прийомними сім'ями здійснюється на двох рівнях:

1) Контактний, коли соціальний працівник безпосередньо взаємодіє з прийомною сім'єю.

2) Організаційний або опосередкований, коли взаємодія відбувається за системою: соціальний працівник – інші соціальні інститути – прийомна сім'я.

Потрапляючи в сім'ю, дитина потребує інформації:

- хто ці люди, з якими я тепер житиму;
- що я можу чекати від них;
- хто прийматиме рішення про моє майбутнє.

Дитина може потребувати здобуття дозволу на вираження своїх відчуттів.

Двоє з дітей, яких ми досліджували, Марк і Максим, не маючи досвіду позитивного відношення з дорослими, не уміли виражати свої відчуття. Наприклад, їх доповідь "казав" їм, що коли сердишся – потрібно вдарити. Цей засіб вираження люті не вітався в приймальній сім'ї, і дітям забороняли поводитися так. Проте, при цьому батьки не запропонували дітям інші способи вираження відчуттів. Що робити, якщо діти своєю поведінкою викликають у батьків негативні переживання? Повідомити їх про це. Відчуття, особливо якщо вони негативні і сильні, у жодному випадку не варто тримати в собі: не слід мовчки нагромаджувати образи, пригнічувати гнів, зберігати спокійний вигляд при сильному хвилюванні. Обдурити такими зусиллями батьки нікого не зможуть: ні себе, ні дітей, які без зусиль "читають" по позі батьків, інтонації, виразу очей, що щось не так. Як же сказати про свої відчуття дітям, щоб це було не руйнівне ні для них, ні для батьків? Для батьків прийомної сім'ї була запропонована техніка "мене-вислову", яка дозволяє зробити це коректно. Техніка включає опис відчуттів, того хто говорить, опис конкретної поведінки, яка викликала ці відчуття і інформацію про те, що на думку того, хто говорить можна в цій ситуації зробити. Батькам запропоновано звертатися до дитини від першої особи, повідомляти його про свої переживання, а не про нього, не його поведінку. Вислови такого роду називаються "мною-повідомленнями". Схема мене-вислову має наступний вигляд:

Я відчуваю (емоція), коли ти (поведінка), і я хочу (опис дії).

Ця формула допомагає виразити відчуття. За допомогою мене-вислову батьки вчилися повідомляти дітям, що вони відчувають або думають з приводу деякої проблеми і підкреслювали той факт, що вони говорять про свої відчуття. Крім того, батьки вчилися повідомляти дітей, що їх це зачепило, і вони хочуть, щоб той, до кого вони звертаються, змінив свою поведінку певним чином. Я-вислів допомагав батькам виразити свої відчуття в необразливій для дитяти формі. Батьки вже не намагалися пригнічувати спалаху гніву або роздратування, щоб уникнути конфліктів. Я-вислів дозволив дітям ближче взнати батьків. Батьки перестали закриватися від дітей бронею "авторитету", що зробило їх ближче, людяніше. Коли батьки стали більш відкрито і щиро виражати свої відчуття, діти стали щирішими у вираженні своїх. Діти почали відчувати: дорослі їм довіряють, і їм теж можна довіряти. Висловлюючи свої відчуття без наказу або вимови, батьки стали залишати за дітьми можливість самим приймати рішення. І тоді – дивно! – діти почали враховувати побажання і переживання батьків. Дітям важливо знати, хоча вони і не запитували про це, що вони можуть переживати сильні почуття, пов'язані зі своїм минулим: гнів, сором, смуток. Дуже важливо було навчити дітей, що робити з цими відчуттями:

- Можна розповісти мамі про те, що тебе турбує;
- Можна намалювати це відчуття, а потім порвати малюнок;

- Якщо злишся, можна порвати аркуш паперу;
- Можна побити подушку або боксерську грушу (дуже хороша іграшка для вираження негативних емоцій);
- Можна поплакати, якщо сумно і т. і.

Через півроку перебування дітей в родині, їх емоційний стан продовжує покращуватися. Діти звикли до нового місця проживання. У всіх дітей є ознаки прихильності до батьків. Всі діти відчувають тривогу, властиву їх віку при розставанні з батьками, охоче приймають дорослих в свої ігри, прислухаються до порад батьків, приймають їх допомогу.

На наступному етапі перебування дітей в сім'ях прийомним батькам було запропоновано такі способи взаємодії з дітьми:

- Ігротерапія (програвання різних ситуацій з іграшками)

Для дітей дошкільного віку цей метод хороший тим, що він, з одного боку, дозволяє "програвати" теми, що хвилюють їх, в безпечній формі, а з іншої сторони, дозволяє дорослому підказати їм рішення проблеми, яке, можливо, вони не бачать самі.

- Казкотерапія (твір терапевтичних історій).
- Арттерапія (малюнкова терапія)

Отже, через дев'ять місяців перебування дітей в сім'ях, можна зробити наступні висновки:

Всі діти на момент влаштування у сім'ю мали обтяжливий анамнез розвитку.

У всіх дітей в більшій чи меншій мірі спостерігалися ознаки агресії, депресії, несформованої прихильності. Прийомним батькам були дані консультації та запропоновано способи взаємодії з дітьми для формування почуття прихильності та успішної адаптації дітей в сім'ях.

Після дев'яти місяців можна з упевненістю сказати, що у всіх дітей з'явилися ознаки прихильності до батьків.

Про успішне соціально-психологічний супровід прийомних сімей свідчать такі факти:

Фундаментальні життєві потреби дітей (безпека, житло, якісна їжа) задовольнялися в повній мірі, також забезпечувались належні побутові умови (одяг, окреме робоче місце, місце для сну та відпочинку тощо);

Усі діти мали досягнення у особистісному розвитку – покращення показників навчання, залучення до гурткової роботи, спортивних секцій, наявність успіхів у формуванні соціальних навичок;

Було забезпечено належний догляд за збереженням здоров'я дітей;

Усі діти оволоділи навичками самообслуговування, сформовані практичні навички самостійно їсти, вдягатися, прибирати кімнату, мити посуд, користуватися побутовою технікою, самостійно приготувати нескладну їжу, сформовані навички особистої гігієни відповідно віку тощо;

Усі діти почувають себе впевнено, комфортно, почувують прив'язаність до членів сім'ї, тепло відгукуються про них, мають дружні стосунки з усіма або з окремими членами сім'ї;

У прийомних сім'ях панує позитивний морально-психологічний клімат, стосунки довіри, взаємоповаги між дітьми, іншими членами сім'ї, родичами; залучення обох батьків у процес виховання, відсутність розчарування, невиправданих очікувань.

В якості діагностичного інструментарію ми вибрали проєктивну методику вивчення сімейного мікроклімату "Моя сім'я". Малюнковий тест проводився двічі: на момент влаштування дитини в сім'ю і через дев'ять місяців перебування в сім'ї. Для уточнення психодіагностичних даних використовувався також метод спостереження.

Яскравим прикладом може виступати діагностування Марка. Дитина категорично відмовлявся від малювання. Він просто не знав, що таке сім'я. З дворічного віку хлопчик виховувався в інтернатному закладі. Через дев'ять місяців хлопець із задоволенням намалював сім'ю. Особливості малюнка: малюнок займає весь лист, персонажі розміщені обличчям до глядача, близько один до одного, використані яскраві, теплі кольори. Промальовані деталі, зокрема, кисті рук. Малюнок справляє позитивне враження. Судячи по малюнку Марка, в родині панує сприятлива атмосфера.

Для вивчення психічних проявів дітей у взаємодії з батьками в різні режимні моменти використовувався метод стандартизованого спостереження. Фіксувалися інтенсивність контактів погляду, синхронізації дій, діалогу. Дослідження психічних проявів дітей у взаємодії з батьками проводилися на момент влаштування в сім'ю та через дев'ять місяців перебування в сім'ї.

Сумарні показники психічних проявів дітей на початок та кінець дослідження при взаємодії з матір'ю під час проведення різних режимних моментів представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Психічні прояви дітей, що виховуються в прийомній сім'ї під час проведення режимних моментів (сумарні показники в умовних одиницях)

Ситуація	Емоції негативні		Емоції позитивні		Мова		Взаємодії з дорослим	
	10-й місяць перебування в сім'ї	1-й місяць перебування в сім'ї	10-й місяць перебування в сім'ї	1-й місяць перебування в сім'ї	10-й місяць перебування в сім'ї	1-й місяць перебування в сім'ї	10-й місяць перебування в сім'ї	1-й місяць перебування в сім'ї
Підйом	1	3	4	1	4	2	4	1
Годування	1	3	3	1	3	1	4	2
Ігри та інші види взаємодії	0	2	4	2	4	2	4	2
Укладання спати	0	3	3	1	4	2	4	1
Загальна кількість	2	11	14	5	15	7	16	6

Аналіз таблиці показує, що в цілому діти з сім'ї активніші при взаємодії з дорослим в кожній із спостережуваних ситуацій в порівнянні із початком дослідження. Загальна кількість реєстрованих показників (сума показників погляду, емоцій, дій і мовних проявів) у дітей з сім'ї приблизно в три рази більше наприкінці дослідження. Аналіз активності дітей в різні режимні моменти дозволяє зробити висновок про те, що найяскравіше відмінності між результатами обох вибірок виступають в ситуаціях підйому, гігієнічних

процедур та укладанні спати. Загальний аналіз таблиці показує, що наприкінці дослідження діти стали більш охоче вступати у взаємодію з батьками, негативний фон емоцій змінився на позитивний, діти частіше стали використовувати мову для спілкування.

В експериментальній частині роботи ми досліджували як змінилися психічні прояви дітей та їх уявлення про родину через дев'ять місяців перебування в сім'ях. Після закінчення дослідження можна зробити висновок,

що перебування дітей в родині мало дуже позитивне значення для їх психічного стану та розвитку. Покращився емоційний стан дітей, діти стали більш відкритими, у всіх дітей спостерігаються ознаки прихильності до батьків. Діти мають уявлення про родину та бачать себе частиною родини. Якщо на початку дослідження всі діти мали ознаки деривації, то наприкінці дослідження ці ознаки практично відсутні. Зі всього вищезазначеного можна зробити висновок, що подальше перебування дітей в родині є безумовно доцільним.

На основі нашого дослідження можна зробити такі **ВИСНОВКИ**.

Держава як головний соціальний інститут повинна захищати права та інтереси дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Основними нормативними актами, які забезпечують питання соціального захисту цієї категорії дітей є перш за все "Конституція України", Сімейний кодекс України, Закони України "Про охорону дитинства", "Про освіту", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" та ін.

Найбільш ефективними та гуманними сімейними формами опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї та ДБСТ.

Прийомна сім'я – це сім'я, яка добровільно взяла з будинків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки від 1 до 4 років.

Ефективність діяльності прийомної сім'ї залежить від соціального супроводу. Соціальний супровід – це специфічна діяльність соціального працівника (або групи), спрямована на створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та ДБСТ.

Соціальний супровід прийомних сімей здійснюється спеціалістами ЦСССДМ Соціальний працівник, який здійснює соціальний супровід, виступає посередником між представницькими органами виконавчої влади і батьками-вихователями. Технологія соціального супроводу визначена програмою "Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей" (наказ Держкомсім'ямолодь від 1 жовтня 2002 р.).

Основними завданнями соціального супроводу є:

- ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації сім'ї і дитини-вихованця;
- надання допомоги батькам-опікунам;
- забезпечення зв'язку між сім'єю та відомчими органами для комплексного забезпечення прав дитини-вихованця.

Усиновлення дітей-сиріт та оформлення опіки (піклування) в Україні були і залишаються пріоритетними формами влаштування долі дитини, залишеної без батьківської опіки. Поряд з тим набуває розвитку створення альтернативних форм, у першу чергу це стосується розвитку сімейних форм влаштування таких дітей: ДБСТ та ПС.

Наявна в Україні система державних соціально-виховних інститутів зорієнтована на колективні форми виховання дітей, і в сучасних умовах не може забезпечити випускникам необхідних навичок самостійного життя, професійної орієнтації, здатності адаптуватися в

новому, відкритому соціальному середовищі. У дитини, яка виховується поза сім'єю, спостерігається порушення у розвитку: відхилення фізичного та психічного здоров'я, деформація особистості дитини, розвиток асоціальних установок, кримінальні прояви.

Дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я є соціальними інститутами становлення особистості дитини, позбавленої батьківської опіки, які виконують соціальні функції, аналогічні до функцій, що їх забезпечує біологічна сім'я: виховна, рекреативна, комунікативна, регулятивна, економічна. В той же час, їх соціальна сутність набуває специфічного забарвлення стосовно впливу на дітей, які певний час зазнавали "сімейної" депривації.

Соціально-педагогічні умови виховання дітей у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях потребують відповідної підготовки потенційних батьків-вихователів, що забезпечується проходженням ними системи відповідної підготовки. Основна мета таких занять – це набуття навичок, якими мають володіти потенційні прийомні батьки для того, щоб знаходити порозуміння із прийомними дітьми, активно з ними співпрацювати, уміти спрямовувати власний досвід, знання на створення найкращих умов життя та виховання дітей, які прийдуть в сім'ю.

Впровадження інноваційних моделей соціальної роботи з дітьми – актуальна й відповідальна справа. Вона потребує нового бачення сенсу професійної діяльності, розробки нових технологій роботи, нових методик оцінювання досягнутого результату.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В. В. Методология и принципы анализа отношений ребенка в социальной психологии детства / В. В. Абраменкова // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 4. – С. 48-59.
2. Ананьев В. А. Психология здоровья: синтез знаний о личностном росте / В. А. Ананьев // Вестник психосоциальной и реабилитационной работы. – 1995. – № 3. – С. 54-67.
3. Бевз Г. К. Інформаційна компанія з рекрутування кандидатів у прийомні батьки: критерії ефективності // Г. Бевз, В. Ейдеміллер // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – № 3(8). – С. 5-14.
4. Бевз Г. К. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку) / Г. К. Бевз. – Главник, 2006. – 112 с.
5. Кондратьева Н. И. Практические аспекты психолого-педагогического сопровождения приемной, опекуной и патронатной семьи / Н. И. Кондратьева // Материалы научно-практической конференции "Социально-психологическое сопровождение участников образовательного процесса: опыт, проблемы, перспективы". – Чита: ЧИПКРО, 2007. – С. 96-99.
1. Abramenkova V. Methodology and principles of analysis of the relationship of the child to the social psychology of childhood / V. V. Abramenkova // Psychologicheskaya Nauka i obrazovanie. – 2001. – № 4. – P. 48-59.
2. Ananiev V. A. Health Psychology: a synthesis of knowledge about personal growth / V. A. Ananiev // Vestnik psychosocial'noj i correction'noj raboty. – 1995. – № 3. – P. 54-67.
3. Bevez G. K. Information company recruiting candidates for adoptive parents: performance criteria // G. Bevez, V. Eydemillyer // Social'na robota v Ukraine: Teoriya i practica. – 2004. – № 3 (8). – P. 5-14.
4. Bevez G. K. Foster care (assessment of creation, operation and development) / G. K. Bevez. – Glavnyk, 2006. – 112 p.
5. Kondratiev N. I. Practical aspects of psycho-pedagogical support reception, guardianship and foster family / N. I. Kondratiev // Proceedings of the scientific-practical conference "Social and psychological support to participants in the educational process: experience, problems and prospects". – Chita: CHIPKRO, 2007. – P. 96-99.

Надійшло до редколегії 10.11.13

Г. Свиденская, канд. психол. наук, доц.

Донбасский государственный педагогический университет, Славянск

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ПРИЕМНЫХ СЕМЬЯХ

В статье рассматривается проблема социализации детей-сирот в приемных семьях. Доказано эмпирическим путем, что чувство привязанности является основой детско-родительских взаимоотношений в приемной семье. Обосновывается, что эффективность социального сопровождения обеспечит преодоление ребенком-сиротой травматического опыта и приобретение положительного опыта проживания в семье.

Ключевые слова: приемная семья, детско-родительские взаимоотношения, чувство привязанности, социальное сопровождение.

G. Svidenska, PhD, Assoc. Prof.
Donbass State Pedagogical University, Slov'yansk

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS CHILD-PARENT RELATIONSHIPS IN FOSTER CARE

The article presents the problem of socialization of orphaned children in foster home. Empirically proved that the affection is a basis of child-parent relationship in a foster home. The effective social support can provide the overcome of traumatic experience for child and will acquire a positive experience of living in a family.

Key words: foster family, child-parent relationship, affection, social support.

УДК 316.614.5:519.922.7

О. Святохо
Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, Сімферополь

ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК ІНСТИТУТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті розглянуті характеристики підліткового віку, що є найбільш важливими з точки зору соціального розвитку особистості. Розкриваються основні відмінності освітнього середовища позашкільного навчального закладу як необхідні психолого-педагогічні передумови становлення та соціального розвитку особистості в підлітковому віці.

Ключові слова: соціалізація, підлітковий вік, позашкільний навчальний заклад, освітнє середовище.

Напружена соціальна, політична та економічна ситуація, що склалася на даний час в нашій країні, відбивається на особливостях поведінки і спілкування підростаючого покоління. За даними низки психолого-педагогічних досліджень у сучасних підлітків переважають високий рівень тривожності, зниження оптимістичного сприйняття майбутнього, агресивність, конфліктність поведінки, низькі показники соціально-психологічної адаптованості.

Осмислення соціального замовлення і найважливіших вимог держави щодо підвищення конкурентоспроможності української молоді у вимірі світового економічного простору, викладених у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. за напрямом "Реформа системи освіти" та у Державній цільовій програмі розвитку позашкільної освіти на період до 2014 р., ставить перед психологами та педагогами завдання пошуку механізмів і засобів активізації внутрішніх резервів особистості, що з одного боку сприятимуть збереженню та зміцненню психічного здоров'я молоді, а з іншого – мотивувати на саморозвиток та активну життєву позицію в якості суб'єкта соціальної взаємодії [1].

Метою статті є аналіз психолого-педагогічних характеристик освітнього середовища позашкільного навчального закладу, що сприяють процесу успішної соціалізації старших підлітків.

Теоретичний огляд психолого-педагогічної літератури свідчить, що процес активного соціального становлення актуалізується в підлітковому віці, коли відбувається стрімкий розвиток особистості та становлення самосвідомості, динамічно протікає процес самопізнання, відбуваються якісні трансформації "Я"-концепції. Зупинимося на деяких особливостях підліткового віку, що є найбільш важливими з точки зору соціального розвитку особистості.

Підлітковий період характеризується віковою кризою, яка полягає в тому, що в цей час через боротьбу за незалежність, підліток задовольняє свої провідні потреби в самопізнанні та самоствердженні. Отроцтво це, насамперед, період підвищення значущості власного "Я" в системі уявлень про себе, формуванням складної системи самооцінок на підставі самоаналізу і порівняння себе з іншими. Центральним особистісним новоутворенням підліткового періоду є становлення "Я"-концепції або образу "Я". Е. Еріксон, розглядаючи процес соціального розвитку особистості, визначає підлітковий вік як стадію індивідуалізації "Я", коли головною метою є відповідь на питання: Який я? Що я можу? Формування образу "Я" протікає завдяки активному самопізнанню та актуалізації власної потенційності в процесі соціальної взаємодії, коли особистість виступає в якості

її активного суб'єкта і самостійно визначає для себе той соціальний континуум, який в більшій мірі відповідає її ціннісним орієнтирам та індивідуальним потребам. У цьому віці найважливішим, з точки зору соціалізації, є прагнення до спілкування з однолітками і до утвердження своєї самостійності, незалежності, особистісної автономності в референтному соціальному середовищі. При цьому на долю однолітків доводиться оволодіння цінностями, що найбільш значущі у сучасному світі, в той час як дорослі забезпечують їхню стабільність та емоційну підтримку при невдачі.

Центральне місце в мотиваційно-потребовій сфері старших підлітків займає мотив самоствердження та реалізації себе як "дійсних суб'єктів власної соціальної життєдіяльності, які прагнуть індивідуалізації" [2, 26]. Він відкриває можливості самоактуалізації (в даному випадку як прояву власного "Я", власної особистості) в соціальному вимірі шляхом реалізації внутрішнього потенціалу саморозвитку та накопичених знань і вмінь. Це відбувається у випадку, якщо у підлітка мотив досягнення успіху переважає над мотивом уникнення невдачі. Мотивація досягнення проявляється як в навчальній, так і в інших видах діяльності. Вона визначає почуття власної гідності і уявлення про рівень досягнень, зниження якого виявляється надзвичайно болючим для підлітка: він не може дозволити собі впасти у власних очах. У нього не просто виникає почуття впевненості в собі і здатність поклатися на себе, але і формуються способи поведінки, що дозволяють йому впоратися з життєвими труднощами.

Поряд з цим для забезпечення соціальної адаптації та розвитку дуже важливо оволодіння старшими школярами засобами досягнення бажаного результату і організації власної поведінки, до яких відносяться вміння визначати цілі діяльності, планувати, розробляти стратегії індивідуальних та колективних дій тощо. Відповідальність і "локус контролю", як її показник, а також свідоме цілепокладання є центральною ознакою соціальної зрілості в підлітковому віці.

Процес соціалізації особистості, який ми розглядаємо в єдності процесів соціальної адаптації, соціального розвитку та соціального перетворення (соціальної креативності), буде більш успішним при дотриманні низки умов.

Так, Ю. О. Кобазєва у своєму дисертаційному дослідженні виділяє усвідомлений і диференційований образ "Я", різноманітність референтних груп за віком та соціальною приналежністю, а також взаємне прийняття учасників соціальної взаємодії як умови, що сприяють успішній соціалізації підлітків [4, 13].